

Introduktion till den svenska högskolan

Uttryckt i antal anställda är högskolan den största statliga verksamheten i Sverige, och cirka 415 000 studenter studerade på heltid eller deltid läsåret 2012/13.

Totalt kostade verksamheten drygt 60 miljarder kronor 2013, vilket innebär att högskolesektorn står för knappt två procent av bruttonationalprodukten, BNP.

Högskolans verksamhet omfattar högskoleutbildning och merparten

av den offentligt finansierade forskningen. I uppdraget ingår

också att samverka med det omgivande samhället.

UNIVERSITET, HÖGSKOLOR OCH ANDRA UTBILDNINGSANORDNARE

Den högre utbildningen ges till allra största del av statliga universitet och högskolor, räknat som helårsstudenter ger de ca 90 procent av utbildningen. Det finns 14 statliga universitet och 17 statliga högskolor. Det finns också enskilda utbildningsanordnare, av vilka två är universitet. En förteckning över samtliga lärosäten återfinns i slutet av kapitlet. Sammantaget kallas de utbildningsanordnare som ger högre utbildning ofta för *högskolan*.

Universitet och högskolor skiljer sig huvudsakligen åt genom att universitet i större utsträckning har rätt att utfärda examen på forskarnivå. Beteckningen ”universitet” är inte skyddad i lag, utan huvudmannen, i de allra flesta fall staten, avgör när beteckningen får användas. Fyra universitet har inte ordet ”universitet” i sina namn: Chalmers tekniska högskola, Handelshögskolan, Karolinska institutet och Kungl. Tekniska högskolan. Skälet är att namnen sedan länge är kända och inarbetade.

Enskilda utbildningsanordnare

Alla utbildningsanordnare som inte är statliga kallas för enskilda. De är en heterogen grupp som har det gemensamt att de fått tillstånd av regeringen att utfärda examen inom högskoleutbildning. Två av de enskilda utbildningsanordnarna är tidigare statliga lärosäten som ombildats till stiftelser (Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping). Det finns också fjorton enskilda utbildningsanordnare som har rätt att utfärda examina på grundnivå och i några fall på avancerad nivå. Det gäller framför allt vårdutbildningar och teologiska utbildningar.

HÖGSKOLANS VERKSAMHET

Av den lagstiftning som reglerar högskolans verksamhet framgår att högskolan ska bedriva utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.

Högskolan ska också utföra forskning och konstnärlig forskning samt utvecklingsarbete. Till skillnad från i många andra länder är antalet forskningsinstitut litet i Sverige och merparten av den offentligt finansierade forskningen bedrivs inom högskolan. Det innebär att över hälften av verksamheten mätt i pengar består av forskning och utbildning på forskarnivå.

I högskolans uppgift ingår det dessutom att samverka med det omgivande samhället. Denna samverkan har ibland beskrivits som en ”tredje uppgift”, dvs. något fristående från utbildning och forskning. Det är dock mer naturligt att se det som att samverkan är något som bör prägla verksamheten. Det kan till exempel handla om verksamhetsförlagda inslag i utbildningen, att undervisningen behandlar frågor med relevans för arbetslivet, att anordna arbetsmarknadsdagar eller att popularisera forskning och verka för att forskningsresultat kommer till nytta. Det kan också vara att erbjuda uppdragsutbildning och uppdragsforskning.

VAD ÄR HÖGSKOLEUTBILDNING?

Med högskoleutbildning menas utbildning på eftergymnasial nivå som regleras i högskolelagstiftningen. Utbildningen definieras alltså dels av placeringen i utbildningssystemet (efter gymnasieskolan), dels bland annat av kravet att utbildningen ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund. Högskoleutbildning är inte den enda formen av eftergymnasial utbildning, det finns också bland annat yrkeshögskoleutbildning och folkhögskoleutbildning.

Lagstiftning på högskoleområdet

Den statliga högskolan styrs av högskolelagen (1992:1434) som är instiftad av riksdagen. Lagen ger en ram för organisation och styrning, som att ange att varje lärosäte måste ha en styrelse och en rektor, men är för övrigt inte detaljerad. Av lagen framgår också vad som ska känneteckna högre utbildning, samt exempelvis att högskolan ska främja jämställdhet och bredda rekryteringen.

Högskolelagen kompletteras av högskoleförordningen (1993:100), förordning (1993:221) för Sveriges lantbruksuniversitet och förordning (2007:1164) för Försvarshögskolan, som är beslutade av regeringen. Där finns till exempel regler för anställning av lärare och doktorander, behörighetsregler för dem som söker till högre utbildning samt regler för kursplaner och betyg. I bilagor till förordningarna finns examensordningar som innehåller beskrivningar av och mål för alla examina.

Motsvarande lagstiftning för enskilda utbildningsanordnare är lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina. Det finns också ofta avtal med regeringen där krav på de enskilda utbildningsanordnarna framgår.

Högskoleutbildningens struktur

Högskoleutbildning organiseras i kurser och de är placerade på en av tre nivåer: grundnivå, avancerad nivå eller forskarnivå, där nivåerna ska bygga på varandra. På forskarnivå tillkommer ett vetenskapligt arbete som motsvarar minst halva studietiden. Nivåindelningen av den svenska utbildningen är en del av anpassningen till den så kallade Bolognaprocessen, som syftar till att göra högskoleutbildning mer jämförbar i de 47 stater som ingår i processen.

Utbildningens omfattning uttrycks i högskolepoäng. Ett akademiskt år är 40 veckor, vilket motsvarar 60 högskolepoäng vid heltidsstudier. Högskolepoängen i den svenska utbildningen kan jämföras med the European Credit Transfer and Accumulation System credits (ECTS credits), där 60 credits motsvarar ett års heltidsstudier.

Kurser på grundnivå och avancerad nivå kan vara sammansatta till utbildningsprogram, och studenter kan antingen följa ett program eller läsa kurser fristående. Ett utbildningsprogram eller en kombination av fristående kurser kan ligga till grund för en examen på grundnivå eller på avancerad nivå.

Sverige har ett i förhållande till andra länder ovanligt flexibelt högskolesystem med ett stort utbud av fristående kurser som många läser som ett led i sitt livslånga lärande. Det betyder att inte alla som läser på högskolan har för avsikt att genomföra en hel utbildning.

Examina

Det finns tre slags examina i högskolan: generella examina, konstnärliga examina och yrkesexamina.

Generella examina och konstnärliga examina ges på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. Examina på grundnivå är högskoleexamen (120 högskolepoäng) och kandidatexamen (180 högskolepoäng). På avancerad nivå finns två examina, magisterexamen (60 högskolepoäng) respektive masterexamen (120 högskolepoäng). Det finns också två examina på forskarnivå: licentiatexamen (120 högskolepoäng) respektive doktorsexamen (240 högskolepoäng).

Det finns drygt 50 yrkesexamina, på grundnivå eller avancerad nivå. Utbildningen som leder till dessa gäller framför allt så kallade reglerade yrken, till exempel yrken som är kopplade till en legitimation. Av de yrkesexamina som utfärdas på avancerad nivå förutsätter några, till exempel barnmorskeexamen, en föregående examen på grundnivå. Övriga yrkesexamina på avancerad nivå utfärdas efter sammanhållna utbildningar som omfattar båda nivåerna. Ett exempel är tandläkareexamen som omfattar studier på både grundnivå och avancerad nivå.

För varje examen finns det mål för vad studenten ska ha uppnått. Examensmålen är av tre slag: kunskap och förståelse, färdighet och förmåga samt värderingsförmåga och förhållningssätt. Alla generella examina med samma omfattning (exempelvis kandidatexamen, magisterexamen eller masterexamen) har samma examensmål, som alltså är allmänt hållna. Detsamma gäller för alla konstnärliga examina. Varje yrkesexamen har däremot egna mål.

Vem får studera?

Behörighetskrav för tillträde till högre utbildning finns i högskolelagen, förordningar (framför allt högskoleförordningen) och föreskrifter. För att bli antagen krävs det att den sökande har grundläggande behörighet och dessutom särskild behörighet om sådan krävs. Detaljerade nationella krav finns främst för tillträde till utbildning på grundnivå. Det finns också nationella krav för tillträde till de högre nivåerna men de är mindre omfattande. Till de nationella kraven kommer de lokala behörighetskrav som ett lärosäte ställer.

Examen på grundnivå är normalt krav för studier på avancerad nivå. För grundläggande behörighet till studier på forskarnivå krävs examen på avancerad nivå, alternativt minst 240 högskolepoäng, varav minst 60 högskolepoäng på avancerad nivå. Det innebär att det räcker med ett års studier på avancerad nivå för att kunna fortsätta till forskarnivå. Oavsett om studierna på avancerad nivå är i form av fristående kurser eller till exempel ett yrkesprogram, ger de grundläggande behörighet till studier på forskarnivå.

De som uppfyller kraven är behöriga men inte garanterade att bli antagna, och när de sökande är fler än som kommer att antas tillämpas urval. All utbildning på grundnivå, utom sådan utbildning som leder till en konstnärlig examen, använder mer eller mindre samma urvalsgrunder. Grunderna är framför allt betyg från gymnasieskolan och resultat på det så kallade högskoleprovet, men upp till

en tredjedel av studenterna kan antas på andra grunder som högskolan beslutat.

Antagning av studenter görs av lärosätena men den helt övervägande delen av antagningsprocessen är samordnad. Universitets- och högskolerådet är ansvarigt för att samordna antagningen för lärosätenas räkning.

Studieavgifter

Den högre utbildningen är fri från studieavgifter utom för studenter som kommer från ett land utanför EU/EES-området eller Schweiz och inte kommer genom utbytesprogram. Dessa studenter måste betala studieavgifter för studier på grundnivå och avancerad nivå, och lärosätena är skyldiga att ta en avgift som täcker den fulla kostnaden.

Sammanläggningar av lärosäten

Antalet lärosäten har de senaste åren minskat genom sammanläggningar. Den 1 juli 2013 gick Högskolan på Gotland upp i Uppsala universitet. Verksamheten i Visby finns kvar men under namnet Uppsala universitet Campus Gotland.

Tre konstnärliga högskolor i Stockholm slogs samman den 1 januari 2014. Dans- och cirkushögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Stockholms dramatiska högskola blev då Stockholms konstnärliga högskola.

VEM BESLUTAR OM HÖGSKOLAN?

Statliga lärosäten är egna myndigheter, placerade direkt under regeringen. Regeringen drar upp riktlinjer för lärosätenas verksamhet i ett årligt regleringsbrev. Inom regeringen ansvarar Utbildningsdepartementet för frågor som rör skolor, universitet och högskolor, forskning, vuxenutbildning, folkhögskola och studiemedel. Landsbygdsdepartementet ansvarar dock för Sveriges lantbruksuniversitet.

Inom ramen för en övergripande lagstiftning fattar lärosätena de flesta besluten själva. Det gäller bland annat organisation, intern fördelning av resurser, utbildningsutbud, utbildningens innehåll och utformning samt hur många studenter som antas.

Tillstånd att utfärda examina

Det finns regler som begränsar vilka examina som får utfärdas. Däremot finns inga begränsningar för vilka kurser som får ges, utöver det allmänna kravet att högskoleutbildning ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.

Rätten att utfärda examina följer dels av lagstiftning, dels av särskilda beslut, som fattas av Universitetskanslersämbetet eller regeringen. Universitet har rätt att utfärda *generella examina* på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. Statliga högskolor har tillstånd att utfärda generella examina på grundnivå och magisterexamen. Högskolor

kan också efter prövning ha rätt att utfärda masterexamen och examen på forskarnivå inom specifika områden.

Både universitet och högskolor måste ansöka om tillstånd att ge *konstnärliga examina*, oavsett nivå. Detsamma gäller alla *yrkesexamina*.

Enskilda utbildningsanordnare måste söka examenstillstånd, oavsett typ av examen och oavsett nivå på examen.

Finansiering

Riksdagen beslutar om anslag till utbildning och universitetsforskning. Regeringen ger sedan lärosätena utbildningsuppdrag i form av en maximal ersättning för att ordna utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Lärosätena får också anslag för forskning och utbildning på forskarnivå, men forskningen är till betydande del finansierad genom externa medel. Sveriges lantbruksuniversitet

och Försvarshögskolan har egna budgeterings- och rapporteringsprocesser.

Utbildning på grundnivå och avancerad nivå inom olika områden ersätts med belopp av olika storlek. Ersättningen baseras dels på antalet registrerade studenter (helårsstudenter), dels på antalet avklarade högskolepoäng (helårsprestationer). Genom att beloppen varierar mellan olika utbildningsområden ger inte alla helårsstudenter och helårsprestationer samma ersättning. Se också tabell 31 i kapitlet *Ekonomi och forskningsfinansiering*.

Kvalitet påverkar tilldelningen av resurser. Anslaget till forskning och utbildning på forskarnivå fördelas till ca 20 procent på basis av kvalitetsindikatorer. De utvärderingar av kvalitet i utbildningen på grundnivå och avancerad nivå som Universitetskanslersämbetet gör påverkar också medelstillelningen på så sätt att lärosäten som får det högsta omdömet får 1–2 procent i extra anslag.

Lärosäten 2014

Universitet

Uppsala universitet*
Lunds universitet
Göteborgs universitet
Stockholms universitet
Umeå universitet
Linköpings universitet
Karolinska institutet
Kungl. Tekniska högskolan
Chalmers tekniska högskola (enskild)
Luleå tekniska universitet
Handelshögskolan i Stockholm (enskild)
Sveriges lantbruksuniversitet
Karlstads universitet
Linnéuniversitetet
Örebro universitet
Mittuniversitetet

Högskolor

Blekinge tekniska högskola
Försvarshögskolan
Gymnastik- och idrottshögskolan
Högskolan i Borås
Högskolan Dalarna
Högskolan i Gävle
Högskolan i Halmstad
Högskolan i Jönköping (enskild)
Högskolan Kristianstad
Högskolan i Skövde
Högskolan Väst
Malmö högskola
Mälardalens högskola
Södertörns högskola

Konstnärliga högskolor

Beckmans designhögskola (enskild)
Konstfack
Kungl. Konsthögskolan
Kungl. Musikhögskolan i Stockholm
Stockholms konstnärliga högskola**

Övriga enskilda utbildningsanordnare

Ericastiftelsen
Ersta Sköndal högskola
Evidens AB
Gammelkroppa skogsskola
Johannelunds teologiska högskola
Newmaninstitutet
Röda korsets högskola
Sophiahemmet högskola
Stockholms Musikpedagogiska Institut
Svenska institutet för kognitiv psykoterapi
Stockholms akademi för psykoterapeututbildning
Teologiska högskolan, Stockholm
Örebro teologiska högskola

* Högskolan på Gotland ingår sedan 1 juli 2013 i Uppsala universitet.

** Den 1 januari 2014 gick Dans- och cirkushögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Stockholms dramatiska högskola samman till Stockholms konstnärliga högskola.

